

ΤΟΠΟΣ

Επιμέλεια – Διόρθωση: Μάκης Πέτσας

Σελιδοποίηση: Μαρίνα Μπίτσικα

Εξώφυλλο: MOTIBO A.E.

© Ευλογραφία εξωφύλλου: Εταιρεία Εικαστικών Τεχνών Α. Τάσσοσ

© 2024 Εκδόσεις Τόπος & Δημήτρης Βεριώνης

[Οι εκδόσεις Τόπος είναι εμπορικό σήμα της MOTIBO ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.]

ISBN 978-960-499-483-0

Εκδόσεις Τόπος

Μεθώνης 71Α, 10683, Αθήνα

Τηλ.: +30 210 8222835

Επικοινωνία: info@motibo.com

Κεντρική διάθεση

Ζωσιμάδων 6, 10683, Αθήνα

Τηλ.: +30 210 3221580

Επικοινωνία: bookstore@motibo.com

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

www.toposbooks.gr

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΕΡΙΩΝΗΣ

ΘΑΝΑΤΟΙ ΣΤΗ ΧΟΥΝΤΑ

Δολοφονίες, αντιδικτατορική δράση,
ύποπτοι θάνατοι κατά την περίοδο 1967-1974

Περιεχόμενα

Πρόλογος	15
Ευχαριστίες	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄	
Έρευνα	19
Σκοπός – Μέθοδος – Πηγές	23
Περιορισμοί-δυσκολίες της έρευνας	27
Ο ΣΦΕΑ και η ΠΕΜΕ.....	29
Η δικηγόρος Φιλάνθη Ψυρρή.....	31
Η αντίσταση κατά της δικτατορίας	34
Η απρόθυμη Μεταπολίτευση.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	
Οι νεκροί των πρώτων ημερών του πραξικοπήματος.....	41
Τα φημολογούμενα θύματα των πρώτων ημερών	42
<i>Περιστατικά που συνάδουν με τεκμηριωμένες επώνυμες περιπτώσεις θανάτων</i>	<i>42</i>
<i>Ανώνυμα περιστατικά που έχουν καταγραφεί.....</i>	<i>42</i>
1. Πεσλής Βασίλειος.....	45
2. Καλαβρού Μαρία.....	51
3. Μπεκροδημήτρης Βασίλειος	59
4. Γιαλής ή Ελλής (Ελής) Παναγιώτης	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄	
Αντιδικτατορική δράση: Οι αναγνωρισμένοι νεκροί του αντιδικτατορικού αγώνα.....	71
1. Αντζελόνι Μαρία Έλενα.....	72
2. Γεωργάκης Κωνσταντίνος.....	75
3. Μανδηλαράς Νικηφόρος.....	81
4. Τσαρουχάς Γεώργιος	91
5. Τσικουρής Γεώργιος	103
6. Φραγκόπουλος Θεόφιλος.....	111
7. Χαλκίδης Ιωάννης.....	116
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄	
Οι αποσιωπημένοι νεκροί του βασιλικού αντιπραξικοπήματος.....	123
1. Βασιλάκος Ευάγγελος.....	124
2. Κοτρωνιάς Σωτήριος.....	127
3. Μπουρνάκας Χρήστος.....	130

4. Ρίζος Δημήτριος.....	133
5. Παπαδάκης Νικόλαος.....	136

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Η εξέγερση της Νομικής, το πρώτο Πολυτεχνείο και οι φήμες για νεκρούς.....	139
Η ηρωική εξέγερση του Πολυτεχνείου.....	142
Τα τεκμηριωμένα θύματα των γεγονότων του Πολυτεχνείου.....	144
1. Αργυροπούλου-Μολογούση Αικατερίνη.....	145
2. Γεριτσιδής Γεώργιος.....	147
3. Θεοδωράς Δημήτριος.....	158
4. Καραγεώργης Στυλιανός.....	162
5. Καρακάς Μπασρί (Αλέξανδρος-Βασίλειος).....	167
6. Καραμανής Μάρκος.....	170
7. Κολινιατής Ευστάθιος.....	174
8. Κομνηνός Διομήδης.....	176
9. Κοντομάρης Σπυρίδων.....	185
10. Κούμπος Ανδρέας.....	188
11. Κυριακόπουλος Δημήτριος.....	191
12. Μαρίνος-Γεωργαράς Σπυρίδων.....	194
13. Μαρκούλης Νικόλαος.....	198
14. Μικρώνης Ιωάννης.....	201
15. Μιχαήλ Σωκράτης.....	206
16. Μπεκιάρη Βασιλική.....	208
17. Μυρογιάννης Μιχαήλ.....	211
18. Παντελεάκης Κυριάκος.....	216
19. Παπαθανασίου Αλέξανδρος.....	223
20. Παπαϊωάννου Δημήτριος.....	225
21. Σαμούρης Γεώργιος.....	227
22. Σπαρτίδης Αλέξανδρος.....	231
23. Φάμελος Βασίλειος.....	237
24. Engeland Toril Margrethe (Ενγκλαντ Τόριλ Μαργκρέτε).....	241

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

Οι θάνατοι μετά το Πολυτεχνείο.....	249
1. Φιλίνης Ιωάννης.....	250
2. Τζιάνος Λάμπρος.....	253
3. Καϊλής Ιωάννης.....	260
4. Γιουντέρης (ή Γιοντέρης) Οδυσσέας.....	277
5. Στασινός Παναγιώτης.....	280
6. Μπαλαφούτης Βασίλειος.....	287

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

Το ζήτημα των φημολογούμενων νεκρών στα γεγονότα του Πολυτεχνείου.....	291
Περιπτώσεις μαρτυριών για θανάτους προσώπων χωρίς στοιχεία.....	296
<i>Το πόρισμα Τσεβά (16 ανώνυμες περιπτώσεις)</i>	296
<i>Το υπ' αριθμόν 677/1975 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών</i>	299
<i>Μαρτυρίες στη Δίκη του Πολυτεχνείου</i>	299
α) Μαρτυρίες-Νεκροί στο Ρυθμιστικό.....	300
β) Μαρτυρίες-Νεκροί μέσα στο Πολυτεχνείο	304
γ) Μαρτυρίες-Νεκροί στους δρόμους.....	305
δ) Μαρτυρίες-Ομαδικοί τάφοι.....	307
<i>Λοιπές μαρτυρίες</i>	307
<i>Η φήμη των ομαδικών τάφων</i>	311
<i>Γιατί δεν έγιναν γνωστά όλα τα θύματα</i>	313
<i>Ο αντίλογος</i>	318
<i>Οι «αρνητές» της Ιστορίας</i>	318
<i>Οι λίστες Γεωργούλα και Παπαδάτου</i>	319
<i>Η λίστα των 88 ονομάτων</i>	320
<i>Τα ονόματα που πρέπει τελεσίδικα να απορριφθούν</i>	324
<i>Τα ονόματα στα οποία πρέπει να στραφεί η προσοχή</i>	325
<i>Τα υπόλοιπα ονόματα</i>	327
<i>Επώνυμες περιπτώσεις που είδαν το φως της δημοσιότητας</i>	333
1. Κρητικάκη Στυλιανή.....	336
2. Λαζαρίδης (ή Λαζαριώτης ή Λαγαριώτης) Παναγιώτης.....	338
3. Παπαδόπουλος Χαράλαμπος	339
4. Στρίγκος Στέφανος.....	341
5. Χαραλαμπίδης Νικόλαος.....	346
6. Χλότζιος Ιωάννης.....	347

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

Το κράτος εναντίον του κράτους: Ύποπτοι θάνατοι σε αστυνομία και ένοπλες δυνάμεις.....	349
1. Αλβάνογλου Θεόδωρος.....	350
2. Βαβαγιάκης Ευτύχιος.....	353
3. Βάρσος Ιωάννης.....	359
4. Βενετσάνος Άγγελος.....	365
5. Γούλας Διογένης	366
6. Δράκος Ελευθέριος.....	368
7. Καλλωνιάτης Γεώργιος.....	376
8. Καλύβας Δημήτριος.....	378
9. Κουθουρίδης Γεώργιος.....	381
10. Κουτρουλός Ευστράτιος	387
11. Μεσαρχάκης Γεώργιος.....	391
12. Περιβολιώτης Γεώργιος.....	393

13. Σωτηρόπουλος Βλάσιος	394
14. Τσιτσιρίγκος Φώτιος	402
15. Φάτοπς Ανδρέας	406

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

Το κράτος εναντίον των εφέδρων: Υποποτι θάνατοι στρατιωτών	409
1. Αλιφιέρης Χαράλαμπος	410
2. Αμπελικιώτης Κωνσταντίνος	413
3. Αναγνωστόπουλος Λεωνίδας	414
4. Αντωνίου Ζήσης	420
5. Αργύρης Αλέξανδρος	424
6. Βασιλείου Αντώνιος	428
7. Γεωργουσόπουλος Νικόλαος	434
8. Γιουζουκτσίδης Γεώργιος	435
9. Γκίκας Ιωάννης	437
10. Γκόγκας Ευριπίδης	439
11. Δράκος Ιωάννης	442
12. Καζέπης Κωνσταντίνος	443
13. Καλατζής Δημήτριος	445
14. Καραφάτσας Βασίλειος	447
15. Κατσικογιάννης Αριστοτέλης-Βασίλειος	451
16. Κοσμάς Παναγιώτης	457
17. Κούλης Γεώργιος	459
18. Κυριακόπουλος Διονύσιος	461
19. Λιόγκας Χρήστος	464
20. Μερτζάνης Ιωάννης	466
21. Μπαϊρακτάρης Γεώργιος	468
22. Νικηφόρος Παύλος	470
23. Παπαγιάννης Γεώργιος	471
24. Παπαμακάριος Κωνσταντίνος	474
25. Πασιιάς Γεώργιος	477
26. Πατσουλίνης Γρηγόριος	479
27. Πενίδης Ηλίας	480
28. Πουλουπάτης Παναγιώτης	485
29. Ροϊδης Θωμάς	488
30. Ρόπκας Χρήστος	493
31. Ρουμελιώτης Χαράλαμπος	495
32. Σελπνιωτάκης Αλέξανδρος	497
33. Σιδηρόπουλος Χρυσόστομος	500
34. Σίμος Γεώργιος	503
35. Σταυρέλλης Ιωάννης	505
36. Τακουμάκης Γεώργιος	509
37. Τελάκης Γεώργιος	511

38. Τζιβένης Αλκιβιάδης.....	512
39. Τσαπακίδης Σπυρίδων.....	516
40. Φουντουλάκης Ιωάννης.....	519
41. Χαϊδάκης Γεώργιος.....	522
42. Χρήστου Θεόδωρος.....	523

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Το κράτος εναντίον όλων: Υποποιοί θάνατοι πολιτών, φοιτητών, κληρικών.....	527
1. Αδάμ Δημήτριος.....	528
2. Βασιλειάδης Στέλιος.....	530
3. Βασιλόπουλος Ιωάννης.....	534
4. Βίλλιος Ιωάννης.....	542
5. Γεωργούλας Ευστράτιος.....	543
6. Δασκάλου Στέργιος.....	545
7. Δεμερτζής Παντελής.....	550
8. Δίκαλφα Καλλιόπη.....	552
9. Ζαρκάδας Χρήστος.....	555
10. Ζήσης Σταύρος.....	556
11. Θεοδωρίδης Γεώργιος.....	558
12. Κονίδης Πορφύρης.....	561
13. Κωνσταντίνου Γεώργιος.....	562
14. Λαγουδάκης Τιμόθεος-Αριστείδης.....	570
15. Λόγγος Θεόδωρος.....	575
16. Μαυρογένης Γεώργιος.....	577
17. Μείντάνης Ιωάννης.....	580
18. Μιχαλακούδης Νεράντζης.....	583
19. Μολυνδρής (Μαλανδρής ή Πολυνδρής) Ιωάννης.....	585
20. Παπαγεωργίου Αθανάσιος.....	586
21. Παπαγεωργίου Γεώργιος.....	587
22. Παπαδάκης Ευάγγελος.....	588
23. Πετρόπουλος Παναγιώτης.....	589
24. Πόθος Διονύσιος.....	592
25. Πόταγας Πέτρος.....	594
26. Πούντζας Παναγιώτης.....	598
27. Ρόπκας Γεώργιος.....	600
28. Ρουκουνάκης Νικόλαος.....	603
29. Σβεντζούρης (ή Σβεντούρης) Δημήτριος.....	609
30. Σίγκας (ή Σίνγκας) Χρήστος.....	610
31. Σινόπουλος Πέτρος.....	612
32. Σταυρόπουλος Κωνσταντίνος.....	614
33. Σταύρου Παναγιώτης.....	615
34. Τζαναβάρης Ιάκωβος (Γεώργιος) – Μητροπολίτης Γερμανίας.....	616
35. Τζίμας Νικόλαος.....	618

36. Φερβελής Ιωάννης.....	619
37. Χατζηδήμος Αθανάσιος.....	622
38. Charman Ann Dorothy (Τσάμπαν Αν Ντόροθι).....	624

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄

Θάνατος και εξορία: Θάνατοι πολιτικών κρατουμένων.....	635
1. Αθανασόπουλος Αθανάσιος.....	636
2. Αλεξανδρόπουλος Δημήτριος.....	638
3. Αυδίκος Δημήτριος.....	638
4. Βαρούνης Ιωάννης.....	639
5. Βασιλούλης Δημήτριος.....	640
6. Βάσιος Δημήτριος.....	642
7. Βρυσούλης Ερωτόκριτος.....	643
8. Γαλάτης Νικόλαος.....	644
9. Γαλέος Μηνάς.....	647
10. Γεωργόπουλος Αθανάσιος.....	648
11. Γκουζέλος Χρήστος.....	649
12. Δεφαράνας (Κουτσοχειίλης) Γεράσιμος.....	651
13. Δραμπινός Ανδρέας.....	652
14. Καλαμπόκη Ελευθερία.....	653
15. Καλαντζάκος Περικλής.....	655
16. Καρανικόλας Γρηγόριος.....	657
17. Καρούσος Τζαβαλάς.....	658
18. Κατής Κωνσταντίνος.....	662
19. Κεμερλής (ή Κεμενές) Κωνσταντίνος.....	664
20. Λαζαρίδης Λάζαρος.....	665
21. Λαφτσής Στέφανος.....	666
22. Λιόσης Γεώργιος.....	668
23. Μαζαράκης (Κουτσοβέλης) Αναστάσιος (Τάτσης).....	668
24. Μεχίδης Χαράλαμπος.....	669
25. Μιχαηλίδης Γεώργιος.....	670
26. Μπάρμπας Χρήστος.....	672
27. Μπάρτζης (ή Πάρτσος) Γεώργιος.....	673
28. Μπονάτος Χρήστος.....	674
29. Μπουγιατιώτης Πέτρος.....	677
30. Μπουρλάς Λέων.....	679
31. Ντότσικας Ηλίας.....	680
32. Πάιρας Νικόλαος.....	682
33. Παπαδόπουλος Κωνσταντίνος.....	685
34. Παπαπέτρου Μιχαήλ.....	688
35. Παπουλής Ιωάννης.....	688
36. Παρασκευόπουλος Δημήτριος.....	690
37. Παριανός Αντώνιος.....	694

38. Πασχαλίδης Νικόλαος.....	696
39. Πατέλης Απόστολος.....	696
40. Παυλάκος Νικόλαος.....	697
41. Πολίτης Φίλιππος.....	698
42. Πολίτης Χρῆστος.....	698
43. Ρακίμπενς Αλέξιος ή Αλέξανδρος.....	699
44. Ράμμος Βασίλειος.....	700
45. Ραμπαβίλας Ανδρέας.....	703
46. Ρογκάλας Σωτήριος.....	706
47. Σιγανός Εμμανουήλ.....	707
48. Σιδέρης Λεωνίδα.....	709
49. Σκλαβάκης Κυριάκος.....	711
50. Σκυφτούλης Γεώργιος.....	712
51. Στρατής Δημήτριος.....	714
52. Σωτηρόπουλος Γεώργιος.....	715
53. Σωτηρόπουλος Ιωάννης.....	716
54. Τάσιος Αθανάσιος (Παράσχος Κ.).....	717
55. Τράγος Χρῆσανθος.....	718
56. Τρυφερούλης Δημήτριος.....	721
57. Τσαρπαλής Κωνσταντῖνος.....	722
58. Τσίγκος Βασίλειος.....	723
59. Τσιμπρικίδης Χρῆστος.....	724
60. Τσουγανάτος Α.....	725
61. Φορτιούνης Σωτήριος.....	726
62. Χατζηβασιλειάδης Ζαχαρίας.....	727
63. Χριστόπουλος Γεώργιος.....	729

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄

Περιπτώσεις θανάτων εξόριστων μετά τη δικτατορία.....	733
1. Αμπατζόγλου Ιωάννης.....	733
2. Διαμάντης Νικόλαος.....	734
3. Καλαϊτζής Ιωάννης (Καρακόλης).....	736
4. Ήνταβελώνης Παναγιώτης.....	737

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ΄

Λανθασμένες καταγραφές θανάτων.....	739
1. Αντωνακάκης Γεώργιος.....	739
2. Κοκκινόπουλος Δημήτριος.....	740
Λανθασμένη αιτία θανάτου.....	741
1. Ζήκος Δημήτριος.....	742
2. Καρακαλπάκης Μάρκος.....	744
3. Μαργούτας Παναγιώτης.....	748
4. Νάζος Νικόλαος.....	749

5. Σιμογιάννης Ευάγγελος.....	750
6. Τερλιμπάκος Τασούλης.....	752

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ΄

Εξαφανίσεις.....	753
1. Αθανασόπουλος Ανδρέας.....	753
2. Κιολέογλου Σταύρος.....	754
3. Παναγούλης Γεώργιος.....	761
4. Πιπερίδης Χρήστος.....	765
5. Άλλες εξαφανίσεις.....	766

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ΄

Λοιπές περιπτώσεις.....	767
Το γράμμα της «Ηλέκτρας Παπά» και το βιβλίο του Γιάννη Κάτρη.....	767
1. Αντωνιάδης Γεώργιος.....	772
2. Αρβανίτης Ιωάννης.....	772
3. Αργάτης Κωνσταντίνος.....	773
4. Δημόπουλος Ιωάννης.....	774
5. Ζέρβας.....	776
6. Ιωαννίδου Χριστίνα.....	776
7. Ιωσηφίδης Φίλιππος.....	777
8. Καλιοντζής Νικόλαος; (ή Καλλέργης;).....	778
9. Κόκκινος Ιωάννης.....	780
10. Λαδάς Γεώργιος.....	781
11. Μαρμαράς.....	782
12. Παλαιολόγος Κωνσταντίνος.....	783
13. Πάρλας Παναγιώτης.....	784
14. Παύλου.....	785
15. Ρογκάκος Π.....	785
16. Σπυρόπουλος Β.....	786
17. Σωτηρίου Ιωάννης.....	786
18. Τσάντης (ή Τσαούνης) Τάκης.....	787
19. Χασακίδης Ζ.....	788
20. Χατζιωάννου Νικόλαος.....	789
21. Χριστοφορίδης.....	789

Αντί Επιλόγου.....	791
--------------------	-----

Πηγές.....	793
------------	-----

Φωτογραφίες.....	798
------------------	-----

Γλωσσάρι.....	801
---------------	-----

Πρόλογος

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μια απόπειρα καταγραφής των θανάτων κατά την περίοδο της δικτατορίας 1967-1974 που συνδέθηκαν, επίσημα ή ανεπίσημα, κυρίως με τη δραστηριότητα των κατασταλτικών μηχανισμών της χούντας ή κύκλων της και με το πλαίσιο κρατικής τρομοκρατίας που απλώθηκε σε όλη τη χώρα. Σκοπός της έρευνας δεν είναι να αναφερθεί ενδελεχώς στο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, αλλά να αναδείξει τα ίδια τα πρόσωπα, γνωστά και άγνωστα, να μιλήσει για τις ζωές τους και τη δράση τους. Μια τέτοια έρευνα δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί πλήρης και τελική. Εντούτοις, η έρευνα ελπίζει να αναδείξει, στο μέτρο του δυνατού, όλες τις περιπτώσεις που καταγράφηκαν από μια σειρά πηγών, να καλύψει το ιστορικό κενό που μερικώς υπάρχει ως προς την ταυτότητα των θυμάτων της περιόδου, να παρουσιάσει τις περιπτώσεις που συζητήθηκαν, τεκμηριωμένες και δεδομένες ή ατεκμηρίωτες και πιθανές, χωρίς να εκβιάσει εύκολα συμπεράσματα, αλλά και χωρίς να αγνοήσει τις καταγγελίες που έγιναν και τις περισσότερες φορές δεν ερευνήθηκαν επαρκώς.

Η ιδέα της έρευνας γεννήθηκε μετά από μια επίσκεψή μου στο μουσειακό χώρο του Συλλόγου Φυλακισθέντων και Εξορισθέντων Αντιστασιακών (ΣΦΕΑ) το 2013, τις ημέρες της επετείου του Πολυτεχνείου. Ο χώρος στεγάζεται σε κτίριο του πρώην ΕΑΤ-ΕΣΑ στο Πάρκο Ελευθερίας και φιλοξενεί μόνιμη έκθεση με εκθέματα από την περίοδο της χούντας και της αντιστασιακής δράσης. Μέρος των εκθεμάτων αποτελούν φωτογραφίες νεκρών της περιόδου, ενώ υπάρχει και κατάλογος άλλων πιθανών θυμάτων. Βλέποντας το διαθέσιμο φωτογραφικό υλικό της έκθεσης, διαπίστωσα πως πολλά από τα πρόσωπα που περιλαμβάνονται στις φωτογραφίες και τις λίστες μου ήταν εντελώς άγνωστα. Δίπλα στον Τσαρουχά, το Μανδηλαρά, τον Ελή, το Γεωργάκη, τους νεκρούς του Πολυτεχνείου, βρίσκονταν πρόσωπα και ονόματα που δεν μπορούσα να κατατάξω ή να ανασύρω από τη μνήμη μου, παρά το προσωπικό ενδιαφέρον και τις γνώσεις μου για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Η έρευνα που έκανα τότε στο διαδίκτυο δεν απέδωσε ιδιαίτερα, παρά μόνο ελάχιστες ονομαστικές αναφορές σε ορισμένα από τα πρόσωπα, χωρίς λεπτομέρειες για τη ζωή τους ή τις συνθήκες θανάτου τους.

Ποιοι ήταν, λοιπόν, αυτοί οι άνθρωποι; Ποιες ήταν οι ζωές τους, η δράση τους; Ομολογώ πως με αναστάτωσε πολύ η άγνοια που με χαρακτήριζε. Πάντα με απασχολούσε το δίπολο «μνήμη-λήθη», η απώλεια της ανάμνησης, το παχύ στρώμα της λησμονιάς που καλύπτει το παρελθόν, το οποίο προκύπτει ίσως για να αφήσει χώρο στο παρόν, στο επίκαιρο, στο σημερινό να βρει τη θέση του –μέχρι κι αυτό, με τη σειρά του, να αποτελέσει τη μελλοντική λήθη. Όμως, η συνολική γνώση της Ιστορίας, όταν βέβαια υπάρχει, αφήνει αθέατες γωνίες και ανείπωτες ιστορίες, φωτίζοντας συχνά μόνο το «μεγάλα γεγονότα». Δεν αφήνει χώρο για πρόσωπα, με τον ίδιο τρόπο που κοιτώντας στο παρελθόν οι μέρες, οι μήνες, τα χρόνια συμπυκνώνο-

νται σταδιακά σε δεκαετίες και στη συνέχεια σε «ιστορικές περιόδους». Κάπως έτσι, λόγω της χρονικής απόστασης από τα γεγονότα, που μοιραία ολοένα μεγαλώνει, το μέχρι πρότινος «πρόσφατο» Πολυτεχνείο τείνει να αντιμετωπιστεί σαν ένα μακρινό κομμάτι της Ιστορίας, χωρίς, φυσικά, καν να αναφερόμαστε στους φαιδρούς ισχυρισμούς των λεγόμενων «αρνητών» του. Όμως, τα γεγονότα, αλλά και η ίδια η Ιστορία, δημιουργούνται από ανθρώπους και όσο πιο πολύ απομακρυνόμαστε από το «ειδικό» χάριν του «γενικού», τόσο πιο πολύ αποστερούμε την Ιστορία από σημαντικά δομικά της στοιχεία. Πιστεύω πως δεν μπορεί να υπάρξει πλήρης και αμερόληπτη ιστορική αποτύπωση χωρίς αναφορά σε αυτές τις υποθέσεις. Με την έρευνα αυτή επιστρέφουμε στους ανθρώπους.

Η αναζήτηση για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους άγνωστους νεκρούς της δικτατορίας μοιραία με οδήγησε και σε άλλες διαπιστώσεις: ελάχιστα είναι γνωστά και για πολλές από τις γνωστές περιπτώσεις θυμάτων, με κάποιες εξαιρέσεις βέβαια. Επιδίωξα να μάθω περισσότερα και για αυτούς. Συναντώντας κάποια ονόματα στη βιβλιογραφία και την αρθρογραφία, η αναζήτησή μου επεκτάθηκε και στις περιπτώσεις των εξόριστων. Όσο έψαχνα πληροφορίες τόσο διευρυνόταν το πεδίο της αναζήτησης. Ο σχηματισμός του ερευνητικού πλαισίου δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί παρά μόνο εντάσσοντας το σύνολο των περιπτώσεων γνωστών και άγνωστων θανάτων στο μικροσκόπιο της έρευνας. Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται όλες όσες έγιναν γνωστές στο γράφοντα.

Καταλυτικής σημασίας για την μέγιστη δυνατή πληρότητα του βιβλίου υπήρξε η επαφή μου με τη δικηγόρο Φιλάνθη Ψυρρή και το συγγενικό της περιβάλλον, καθώς και η πρόσβαση στο αρχείο της, που ακολούθως μου προσφέρθηκε. Η δικηγόρος, έχοντας ασκήσει μνηύσεις κατά παντός υπευθύνου κατά την πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης, είχε διατηρήσει ένα σημαντικό αρχείο, που θα αποτελούσε τη βάση για περαιτέρω έρευνα και επικοινωνίες με οικεία πρόσωπα θανόντων.

Το προσωπικό ιστορικό ενδιαφέρον, η συναισθηματική εμπλοκή που μου προκάλεσε η πρώτη επαφή με την πληροφορία και η ανάγκη μου να αντισταθώ στη λήθη αποτέλεσαν τη βάση και τους οδηγούς μου, ώστε να πλησιάσω τους απώτερους στόχους: της απόδοσης τιμής στους νεκρούς, μιας ελάχιστης αίσθησης δικαίωσης στους οικείους των προσώπων και της διαβεβαίωσής τους ότι οι αγαπημένοι τους δεν ξεχάστηκαν, πως κάποιοι θυμούνται. Οι περισσότεροι με τους οποίους επικοινωνήσα θέλησαν να μοιραστούν τις μνήμες τους και όσα γνώριζαν. Σεβάστηκα απόλυτα την ανωνυμία όσων προτίμησαν να μη δημοσιευθεί το όνομά τους, όπως και την επιθυμία όσων προτίμησαν να σιωπήσουν.

Λένε ότι πεθαίνεις πραγματικά όταν σε έχουν ξεχάσει ή όταν «φύγουν» αυτοί που σε θυμούνται. Όμως, οι άνθρωποι για τους οποίους γράφω δεν ξεχάστηκαν από τους οικείους τους και νιώθω πως η Ιστορία κάτι τους χρωστάει. Ελπίζω το βιβλίο μου να είναι το όχημα για να τους μάθουμε –ή να τους γνωρίσουμε καλύτερα. Έγραψα γι' αυτούς γιατί, μέσα από τις φωτογραφίες τους, ένιωσα να με κοιτούν τα μάτια τους κι αναλογίστηκα τα ματαιωμένα τους όνειρα. Επιστρέφουμε στους ανθρώπους.